

Předmluva

Modernita/modernity mezi Evropou a Asií

Současné společnosti procházejí dynamickými proměnami, což s sebou přináší řadu změn včetně kvalitativní proměny stávajících klíčových institucí. Takzvaná migrační vlna zaplavující Evropu, interkulturní střetávání a konflikty, ekonomické krize a turbulence, ekologické katastrofy potenciálně nedozírného rozsahu a mnohé další události s globálním rozměrem jsou jen těmi nejviditelnějšími příznaky proměňující se konstelace současné světové společnosti. Jde o projevy, které sociologie, resp. sociálně-teoretické myšlení tradičně propojuje s pojmem modernity či někdy také modernizace.

Současné civilizační konstelace, které se formují po rozpadu bipolárního uspořádání světa,¹ odrážejí růst vlivu nových globálních aktérů (zvl. Číny, Indie, Ruska a Brazílie) střetávajících se v multipolární světové aréně. Tato rekonfigurace vytváří potřebu nových teoretických přístupů a inovovaných konceptů, s nimiž seznamuje tato publikace. Evropa v posledních desetiletích prošla procesem sjednocování, výrazným rozšířením Evropské unie směrem na východ i nebezpečím nové vlny nacionalizace a fragmentace, jejímž příkladem může být posilování extremismu a odchod Velké Británie z Evropské unie. Evropská unie v současné době nepředstavuje jasný projekt, na němž by se zúčastněné státy shodly, a hledá novou cestu k sebedopřehledění.

---

¹ Pokud bychom zohlednili, že Čína procházela odlišným vývojem, mohli bychom případně uvažovat o tripolárním světě.

Dalo by se říci, že sociální realita (dějiny současnosti) si vynucuje určitou revizi sociologického stanoviska vůči modernitě a modernizaci.² Určité promýšlení pojmu modernizace a modernity je tak hlavním tématem této knihy, přičemž jejím cílem je představit jiné přístupy k modernitě, než jsou ty v sociologii rozšířené a dnes již vlastně klasické.

Koncept *modernity* je klíčovou sociologickou kategorií, která stála u samého zrodu sociologického poznávání života společnosti, sociálních skupin i jedinců. Centrem všech významných paradigmatických střetů a trajektorií v sociologickém myšlení je otázka vzniku moderní společnosti, zejména v souvislosti s historickým procesem modernizace.³ Jednotlivé významné zakladatelské postavy sociologického myšlení se ve svém díle věnovaly vybraným fenoménům, které vnímaly jako nejdůležitější a nejvýraznější. Émile Durkheim se zaměřoval například na dělbu práce, roli náboženství při vytváření sociální koheze anebo téma sebevraždy. Max Weber se zase soustředil na instrumentální či disciplinující užití rozumu ve společnosti, které vnímal jako klíčovou, byť ambivalentní sílu modernity. Karl Marx se soustředil na zkoumání materialistických základů fungování mo-

---

² Jedním z posledních příkladů může být publikace spojená s výstavou v Zentrum für Kunst und Medien v Karlsruhe: Latour, B. (ed.), *reset MODERNITY!* Karlsruhe, Cambridge – London, ZKM – The MIT Press 2016.

³ Srov. např. Wagner, P., *A sociology of modernity. Liberty and discipline*, London – New York, Routledge 1994. Význam pojmu modernity pro celou vědní oblast sociologie dokládají v českém jazykovém prostředí např. tyto texty: Keller, J., *Dějiny klasické sociologie*. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2004, s. 15–36; Harrington, A. a kol., *Moderní sociální teorie. Základní témata a myšlenkové proudy*. Přel. H. Loupová. Praha, Portál 2006; Martuccelli, D., *Sociologie modernity. Itinerář 20. století*. Přel. P. Doležalová a J. Spoustová. Brno, CDK 2008.

derní společnosti – analyzoval ve svém díle především ekonomické aspekty reprodukčního systému kapitálu. V této naznačené cestě ovšem pokračovali další autorky a autoři, kteří se snažili modernitě či modernizaci porozumět.

K dynamickému uchopení modernity slouží pojem modernizace, který se snaží zachytit diachronní rozměr této hluboké celospolečenské proměny. Používá se v sociologickém myšlení ve zhruba dvojitým smyslu.⁴ Jednak s ním sociologie pracuje jako s historicky významným pojmem zastřešujícím proměnu společnosti tradiční ve společnost moderní, k níž v původně evropském a později i severoamerickém kontextu docházelo v období od šestnáctého do devatenáctého století. A jednak se o modernizaci hovoří v souvislosti s procesem sociálního pokroku. V tomto vymezení jde o vývoj společnosti, který vede ke zvyšování kvality života a technologické úrovně rozvoje. Tyto významy pojmu modernizace mají k sobě samozřejmě velmi blízko.

Pojem modernity v sociologii souvisí také s diskusí o postmodernitě. Nejpozději v sedmdesátých letech dvacátého století dochází k jistému posunu: proměňující se charakteristika západních společností a první signály o sociálněvědní identifikaci zintenzivněné globalizace vede k vlně výkladů tehdejšího vývoje společnosti, které hovořily o nové fázi vývoje společnosti právě jako o globalizaci. Mnoho myslitelů a myslitelek nejen v oblasti sociologie a sociální teorie začalo v této době k označení této dynamiky používat pojem postmodernita (či postmoderní společnost).

Mezi klasické koncepce, které je možné řadit k představám o postmodernitě jako další fázi vývoje lidské

---

⁴ V českém kontextu viz více např. zde: Keller, J., *Teorie modernizace*. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2007.

společnosti, patří zejména *teorie postindustriální společnosti*.⁵ Není však jediná. Spíše než jejich výčet jsou důležité jejich typické znaky. Spojuje je to, čemu Jan Keller říká *intimistní vidění světa*. To je založeno na preferování perspektivy jedince či aktéra před celkem, resp. strukturou: „... každý aktér si sám suverénně rozhoduje o svých vztazích (tvoří si sítě, vytváří svůj sociální kapitál, uděluje či odpírá důvěru). Jakýkoliv vnější systém, jakákoliv neosobní struktura se z těchto úvah nenápadně vytrácí. A spolu s tím se pochopitelně vytrácí kategorie moci, asymetrie vlivu a podřízenosti, vztahy nadvlády a donucení.“⁶ Tento náhled na společnost – modernitu – postrádá širší sociální pojmy (celek, společnost, struktura, instituce) a má samozřejmě své konkrétní politické konsekvence. Tím či oním způsobem dominoval v sociologii sedmdesátých let dvacátého století.

V osmdesátých letech dvacátého století se do sociologie vrací jistá skepse vůči modernizačnímu tlaku globalizujících se – svým původem – euroamerických sociálních vzorců a dochází také k určité reorientaci odborného zájmu. Teorie modernity se totiž v této době stala důležitým tématem pro sociální a humanitní vědy. Souvisela, jak bylo řečeno výše, s kritikou postmoderny a potřebou vytvoření nového teoretického rámce, který by umožnil interpretovat komplexní procesy na

---

⁵ Bell, D., *The Coming of Post-Industrial Society*. New York, Basic Books 1973; Touraine, A., *The Post-Industrial Society. Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York, Random House 1971. V českém jazykovém prostředí viz např. Bell, D., *Kulturní rozpory kapitalismu*. Přel. L. Gjuríč. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 1999; Šubrt, J. a kol., *Soudobá sociologie*. III: Diagnózy soudobých společností. Praha, Karolinum 2008, zvl. s. 23–63.

⁶ Keller, J., Jak sociologie přichází o společnost. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 44, 2008, 5, s. 1001.

úrovni kultur a civilizací a také by byl s to identifikovat nové globální aktéry, kteří se mezitím jasně vyprofilovali a nebylo již možné je v sociálním a sociologickém myšlení opomíjet.

Redefinice teorie modernity také znovu iniciovala diskuse o „metodologickém nacionalismu“, o nichž nás informují ve svých textech např. Ulrich Beck, Andreas Wimmer a Nina Glick Schillerová⁷ či Daniel Chernilo,⁸ a diskuse o postavení a roli západního světa obecně. Z hlediska sociologie modernity se v tomto období objevují různé analýzy – a to právě i v reakci na postmodernismus –, které nakonec daly souhrnné jméno i jedné skupině teorií modernity – *reflexivní modernizace*.⁹

Pro jednoho z nejvýznamnějších současných sociálních teoretiků Anthonyho Giddense představuje reflexivita základní prvek sociální reprodukce ve společnostech moderního typu. „Reflexivita moderního sociálního života spočívá ve faktu, že sociální praktiky jsou neustále ověřovány a přetvářeny ve světle nových informací o těchto praktikách samých, informací, které tak v zásadě mění jejich charakter.“¹⁰ Hlavním znakem modernity je neustálá revize konvencí, a to ve všech významných sférách společnosti. Žádné aspekty sociálního života se v modernitě nemohou příliš spoléhat na stabilní konvence. Vývoj společnosti vnímaný z pozice

---

⁷ Viz Wimmer, A./Glick Schiller, N., Metodologický nacionalismus a pohled za jeho hranice. Přel. M. Mikuš. *Sociální studia*, 6, 2009, 1, s. 11–47.

⁸ Chernilo, D., *A Social Theory of the Nation-State. The Political Forms of Modernity beyond Methodological Nationalism*. London – New York, Routledge 2007, s. 13.

⁹ Srov. např. Beck, U./Giddens, A./Lash, S., *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford, Stanford University Press 1994.

¹⁰ Giddens, A., *Důsledky modernity*. Přel. K. Müller. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2010, s. 40.

osmdesátých let dvacátého století, kdy mimochodem Giddens formuluje základy své teorie společnosti, nebyl přerodem nového typu společnosti, ale spíše radikalizací modernity. Hlavním znakem je zde racionalizace a pokusy společnosti o sebeřízení na bázi racionálního řešení problémů. Nicméně modernita dosahuje v určitém momentu jisté meze své schopnosti sebe samu regulovat a dostává se pod tlak: zatímco tradiční společnost vytvářela sociální řád opřený o zjevené hodnoty (Boží zákon) a jistotu, moderní společnost sociální řád vytváří v souladu s osvícenským rozumem v návaznosti na posttradiční vymezení. A to spočívá právě v rozumu. Nicméně jistota, kterou lidé hledají v rozumu, je z důvodu skeptického charakteru racionality nestálá: žádné poznání není věčné a může být revidováno, a tudíž nepřináší jistotu v tradičním smyslu slova. Nejistota, zmatek a neustálá změna jsou znaky modernity, které jsou pravděpodobně trvalé. Modernita se podle Giddense tedy *neláme* v nějakou postmoderní společnost a ani jsme se „nedostali ... za modernitu, nýbrž prožíváme fázi její radikalizace“.¹¹

Dalším autorem, který ve svém díle problematizuje lineární pojetí modernity a kterého je také možné považovat za teoretika reflexivní modernizace, je německý sociolog Ulrich Beck.¹² V našem kontextu je nejzajímavější jeho koncept *rizikové společnosti*, který později rozpracoval do podoby *světové rizikové společnosti*. Beckova stejnojmenná kniha (Beck ji vydává v roce 1986)

---

¹¹ Tamt., s. 50.

¹² V českém jazyce máme k dispozici relativně širokou řadu Beckových prací. Srov. Beck, U., *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Přel. O. Vochoč. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2011; týž, *Moc a protiváha moci v globálním věku. Nová ekonomie světové politiky*. Přel. A. Bakešová a V. Jochmann. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2007; týž, *Co je to globalizace? Omyly a odpo-*

představovala ve své době velmi originální náhled na vývoj společnosti a formulovala nové pojetí modernity. Podle Becka se totiž od druhé poloviny dvacátého století pohybujeme ve změněných podmínkách nové modernity, přičemž platí, že se západní rozvinutá společnost ocitá v podobné situaci jako zhruba před sto padesáti lety. Tehdy se nacházela v přechodu od tradiční společnosti ke společnosti moderní (na pozadí industriální společnosti) a nyní se situace podle Becka v některých podstatných rysech opakuje. V tomto duchu Beck rozlišuje jednoduchou modernu (industriální společnost) a současnou modernu reflexivní (druhou modernu). Klíčovým termínem jeho přístupu je pojem rizika, který podle něj začíná být určující charakteristikou současné společnosti. Zatímco v klasické moderně byla klíčovou otázkou produkce a distribuce bohatství, v podmínkách současné moderní společnosti dochází především k produkci a následnému rozdělování rizik. Nejčastějším zdrojem rizik jsou potom činnosti, které jsou genealogicky spojeny právě s modernitou samou. Výstižným příkladem je průmyslová produkce, která kromě velkého množství produktů potenciálně naplňujících lidské potřeby vytváří také velké množství odpadu a rizik v podobě určité pravděpodobnosti havárií a nehod. Politická sféra společnosti a společnost jako celek je nucena na tyto nové podmínky reagovat. Právě to, že pro současnou politiku (a také vědu) představují její vlastní produkty ty nejpálčivější problémy (tedy rizika), je

---

vědi. Přel. M. Pavka. Brno, CDK 2007; týž, *Německá Evropa. Nové mocenské krajiny ve znamení krize.* Přel. A. Bakešová. Praha, Filosofie 2015; týž, *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace.* Přel. B. Horyna. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2007. Ze sekundární literatury je třeba vyzdvihnout zejména práci Břetislava Horyny *Druhá moderna. Ulrich Beck a teorie reflexivní modernizace.* Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta 2001.

možné označit za *reflexivní moment* této druhé modernizace (resp. jako rizikovost současné společnosti).

Giddensovy i Beckovy analýzy společnosti je možné považovat za určitý základ promýšlení modernity v nelineárním významu. Oba autoři a mnozí další totiž nabízejí rozborů západní modernity, které naznačují, že klasické modely už vzhledem k vývoji společnosti neodpovídají. Ukazují na vnitřní antinomie modernity,¹³ od kterých je již pouze krůček k porozumění pojmu modernity v plurálu.

Diskuse o modernitě byla také ovlivněna tematizací kultur v rámci kulturního obratu v sociálních a humanitních vědách.¹⁴ Chápání modernity jako kulturně situované a spojené se specifickou historickou trajektorií vedlo k pokusu ustavit nové paradigma různorodých modernit (*multiple modernities*), které etablovali především S. N. Eisenstadt, J. P. Árnason,¹⁵ Tu Weiming a další.

Záměrem výběru textů v předkládané knize je jednak představit současné teoretické úvahy o modernitě v singuláru i plurálu z evropské či západní perspektivy a jednak konfrontovat tyto teoretické přístupy s některými nezápadními, speciálně s asijskými, kulturně odlišnými interpretacemi modernity a odlišnými myšlenkovými rámci, které byly utvářeny v rozdílných kulturních a civilizačních podmínkách a interkulturních

---

¹³ Viz např. Wagner, P., *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*. London – New York, Routledge 1994.

¹⁴ Nash, K., 'The Cultural Turn' in Social Theory. Towards a Theory of Cultural Politics. *Sociology*, 35, 2001, 1, s. 77–92.

¹⁵ V českém jazykovém prostředí vyšlo mnoho Árnasonových textů, které se zabývají našimi tématy. Ze všech bychom rádi připomenuli tyto výběry jeho reprezentativních textů: Árnason, J. P., *Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí*. Přel. kol. překl. Praha, Filozofia 2009; týž, *Historicko-sociologické eseje*. Přel. kol. překl. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2010.

střetávání. V této snaze navazujeme na publikace, které věnují pozornost současným interpretacím jiných kultur a civilizačních okruhů a nepomíjejí interpretace od autorů přímo spojených s „nezápadní“ perspektivou. Uvádíme zde vybrané příspěvky zaměřené na modernitu/modernity především v souvislosti s některými současnými významnými aktéry globální arény: Čínou, Indií a částečně islámským světem (prostřednictvím tureckého propojení s Evropou). V tomto omezeném rozsahu nejde a ani nemůže jít o vyčerpávající a komplexní zpracování eurasijských „modernit“, ale spíše o revizi stávajících teorií a zároveň o určitý obrat a změnu perspektivy. Mluvíme-li o možnostech rozšíření rejstříku specifických civilizačních modernit, pak za speciální kapitolu nebo přímo samostatnou publikaci by stála především úvaha o Japonsku a Rusku jako specifických podobách a formách eurasijských modernit. Předpokládáme, že v následných krocích by tyto texty mohly být rozvíjeny a doplněny i o další specifické „modernity“ a civilizační okruhy, ale v pojetí naší publikace jsme chtěli zachovat relativní semknutost, z níž výše zmíněné modernity z různých důvodů vypadávají.

Sborník je rozdělen do tří částí. První představuje samostatně stojící obsáhlá studie Jóhanna P. Árnasona, která plní roli nejen jistého konceptuálního úvodu k sociologii různorodých modernit, ale je také komplexním pokusem o rekonstrukci historicko-sociologického myšlení týkajícího se modernity obecně. Druhý okruh textů je věnován teoretickým rozborům pojmů, které se snaží nějakým způsobem zachytit momenty modernizace v naznačeném směru: usilují o narušení krust univerzalizujících a eurocentrických představ o jedolité modernitě. Do této části jsou zařazeny texty Shmuela N. Eisenstadta, Jóhanna P. Árnasona, Görana Therborrna a Gerarda Delantyho. Do třetí části sborníku jsme záměrně vybírali reprezentativní zástupce pohledů mo-

hutných asijských civilizačních komplexů. Je zřejmé, že tento soubor je spíše jednou z možných interpretací než vyčerpávajícím shrnutím. Najdeme zde text Daniela Bella zabývající se změnou politického diskursu v Číně, článek Sudipty Kaviraje, který popisuje vztah modernity a politiky v Indii, a konečně kapitolu z knihy Ibrahima Kayi věnovanou turecké zkušenosti modernizace.

Rozsáhlý článek Jóhanna P. Árnasona poskytuje celistvý výklad problematiky různorodých modernit a modernity jako civilizace. V tomto kontextu Árnason navazuje na text Jana Patočky o nadcivilizaci, přičemž rozpracovává příslušné čtení modernity, které udržuje zdánlivě paradoxní náboj tohoto pojmu: na jedné straně pracuje s obrazem různorodých modernit (civilizace v plurálu), které je možné odlišovat ve vztahu k jednotlivým civilizačním okruhům, a na straně druhé rozvíjí moment modernity ve smyslu nadcivilizačního náboje, který spojuje a zároveň svým způsobem předchází jednotlivé civilizační celky (civilizace v singuláru). Potenciál takového výkladového rámce je nabíledni: poskytuje prostor nejen pro schopnost nalézt spojující prvky zdánlivě odlišných kultur či civilizací, ale také nabízí jistou globální základnu pro sdílené sociální vzorce a imaginaci. Mimo tuto hlavní linii Árnason ve své studii přesvědčivě ukazuje vývoj pojmosloví a jednotlivých teoretických uchopení modernizace, který kulminuje právě v původně Eisenstadtových teoretických úvahách a komparativních výzkumech. Jeho studie je komprehenzivním popisem a rozpracováním inovativního směru, který může koncept různorodých modernit nabídnout vědám o společnosti.

Druhou část sborníku otevírá článek Shmuela N. Eisenstadta z roku 2000, v němž autor rozpracovává v té době nové a alternativní pojetí modernizace, polemicky zaměřené vůči „klasickým“ teoriím, které byly typic-

ké pro sociologii padesátých a šedesátých let dvacátého století. Zavádí pojem různorodosti, aby mohl zohlednit odlišné historické a sociokulturní vlivy, které formují modernitu v nezápádních společnostech. V definici vlastní povahy modernity navazuje Eisenstadt na rozbor v dílech Maxe Webera. Jednotlivci jsou zmocněni ke zpochybnění *statu quo* a k podílu na utváření širší společnosti; současně jejich pocit přináležení směřuje za hranice bezprostředního společenství. Od základního popisu rysů modernity v její prvotní podobě přechází Eisenstadt k analýze různorodých forem modernity. Navzdory klasické představě se hluboce vzájemně odlišovaly již první modernizující se společnosti v Evropě a Americe. Jako výrazné alternativní modely modernizace zmiňuje sovětský komunismus či nacionální socialismus. S postupnou globalizací socioekonomických vzorců modernity dochází k rozpojení jednotlivých komponent modernity. Její instituce a témata si jednotlivě přivlastňují západní kontexty, jiné prvky jsou naopak odmítány či kritizovány jako hrozba pro stávající kolektivní identity. Tím se vytváří prostor pro vnášení vlastních motivů a formaci specifických modernit, tedy pro vznik různorodosti v rámci modernity. V souhrnu lze Eisenstadtovu pozici shrnout tak, že modernita představuje stále opětovné přivlastňování a reinterpetaci ideje modernity. V jejím institucionálním rámci si vytvářejí svůj prostor znovu a znovu nové proudy, takže modernita zůstává „věčně na zkoušku“.

Druhý Árnasonův text, který jsme do knihy zařadili, se zabývá rozbohem soupeřících interpretací civilizačních divergencí. Árnason polemizuje s několika autory o roli západního pojetí modernity a zkoumá historické předpoklady a podmínky spojené se získáním převahy Západu nad „zbytkem“ světa. Eisenstadtův výzkumný projekt vychází z historické sociologie. Původ modernity bychom podle něj měli hledat v historických trajek-

toriích velkých světových civilizací. Velké revoluce však transformovaly evropskou civilizaci do nové civilizační formace, která má nyní rysy nové civilizace.¹⁶ Modernita byla formována v dynamických revolučních procesech, které jsou spojeny s kontradikcemi a antinomii devatenáctého století a století dvacátého, a stala se globálním fenoménem, nikoli však v univerzálním smyslu realizace odlišných cest a trajektorií vývoje. Árnason problematizuje myšlenku homogenního a hegemonního charakteru modernity. Jeho koncept různorodých modernit prosazuje názor, že v prostředí globalizace existují odlišné modernity, přičemž ta západní, přestože má důležitou iniciační roli, je pouze jednou z mnoha.

Göran Therborn ve svém textu přichází s myšlenkou provázaných modernit. Reprezentuje tak další posun od uznání odlišných modernit s důrazem na jejich vzájemné interakce v procesech přesahujících jejich hranice, které mohou vést k jejich prolínání. Podle něj je užitečnější definovat modernitu jako časovou orientaci než jako soubor institucí, do kterého se obvykle vkrádá nějaký provinční (nejčastěji eurocentrický či západo-centrický) anebo jiný apriorní úsudek. Časové uchopení modernity současně propůjčuje specifický význam postmoderně. Modernita v tomto neeurocentrickém smyslu zahrnuje několik různých narativů, které mezi sebou navzájem soupeří, poukazují na různé sociální síly modernity a antimodernity (a jejich vzájemné konflikty) a také na rozličné kulturní kontextualizace protikladu minulost–budoucnost. Avšak o těchto variantách nelze tvrdit, že pouze koexistují vedle sebe nebo spolu soupeří, jsou totiž v celé řadě významů *provázané*. Vyjdeme-li z toho, jakým způsobem byla různá zakřivení

---

¹⁶ Eisenstadt, S., The Civilizational Dimension in Sociological Analysis. *International Sociology*, 62, 2001, 1, s. 329.

časoprostoru vzájemně provázána v avantgardním modernistickém umění, dospějeme k analytickému rámci, který nám umožní uchopit, porozumět a vysvětlit provázané modernity. Modernita je tak pro Therborna kulturou, epochou.

Gerard Delanty rozvíjí souvislosti mezi modelem různorodých modernit a civilizační analýzou. Na půdorysu hlavních forem současné civilizační analýzy – za něž pokládá diskurs civilizačního panství, kulturní hybridity, střetu civilizací a křížení civilizací – postupuje směrem k formulaci kosmopolitního pojetí civilizačních kontaktů a jeho aplikaci na sebepochopení Evropy. V první fázi se Delanty věnuje civilizační analýze a teorii různorodých modernit. Vychází zejména z Eisenstadtových a Árnasonových prací. Zdůrazňuje hermeneutické vyústění Árnasonovy civilizační analýzy, jež pojímá civilizace jako vnitřně pluralitní, existující v pluralitě dalších civilizací a založené na interpretačních systémech, které mohou různí aktéři využít po svém. Modernita je pak nejvýraznějším příkladem vnitřního interpretačního konfliktu, neboť se do ní promítají charakteristiky civilizací, do nichž pronikla. Základem pochopení transformativního potenciálu intercivilizační komunikace se Delantymu stává Habermasova kritická hermeneutika, která staví na univerzalitě komunikativního rozumu. V tom také spočívá její kosmopolitnost. Další diskuse o kosmopolitismu však překračuje fixaci na pojem rozumu, který je ve své definici evropský, a uvažuje o kosmopolitismech v množném čísle s cílem vytvářet a uznávat různorodost. Pro modernitu se v míře větší než kdy dříve stal dominantní kulturní formou překlad, s vědomím, že překlad nikdy nemůže odstranit propast mezi jazyky. Ve světle uvedených teorií Delanty v závěru analyzuje Evropu jako zvláštní případ civilizační konstelace, tedy soustavného kulturního setkávání tří civilizačních celků: západního židovsko-křesťan-

ského, slovanského pod hegemonií Ruska a tureckého islámu. Nelze ji chápat ani jako jeden celek a ani redukovat vše, co zahrnuje, na západní verzi. Různorodost Evropy je výrazem střetávání civilizací, jež ji utvářejí.

Text Daniela Bella poukazuje na značnou míru otevřenosti politické budoucnosti v Číně. Vládnoucí komunistická strana pokládá současný systém v Číně pouze za prvotní fázi vývoje socialismu. Snaží se přitom obhájit jako nezbytné, zároveň však dočasné, i kapitalistické prvky hospodářského zřízení. Bell srovnává reálný stav čínské politiky a především ekonomiky s marxistickou teorií, kterou Komunistická strana Číny dosud využívá k legitimizaci své vlády. Své srovnání doplňuje mimo jiné postoji, které k této situaci zaujímá čínská Nová levice. Bell dále popisuje oživení a interpretaci konfucianismu jak ze stran vládní garnitury – jako např. specifický typ marxismu, konkrétně jako konfucianismus zbavený feudálních reakčních konotací, anebo méně kontroverzně jako tradiční hodnotový systém života v Číně (ovšem přizpůsobený vládní ideologii) –, tak ze strany univerzit nebo firemních strategií. Konfucianismus přitom může působit dvojznačně, neboť je v čínské společnosti využíván jak při obhajobě statu quo, tak i jako výzva pro jeho budoucí proměnu. Autor se věnuje také možným liniím vztahu mezi konfucianismem a západní liberální demokracií.

Sudipta Kaviraj ve svém článku konstatuje, že konvenční teoretické modely struktury modernity a její historického rozšíření po celém světě už dnes nedostačují. Máme-li pochopit historický vývoj modernity, zejména v nezápadním světě, je třeba tyto teorie určitým způsobem revidovat. Při modernizaci v mnoha kolonizovaných státech, v tomto případě v Indii, byla používána celá řada praktik, jež byly přejímány od koloniálních mocností, avšak instituce, které takto vznikaly, nebyly totožné s těmi, které jim sloužily za vzor. Chceme-li po-

rozumět nacionalistickým tendencím v koloniích, které vycházejí z komplexní zkušenosti donucení, přejímání, napodobování i vymezování se vůči různým koloniálním tlakům, nevystačíme s tradičními teoriemi modernizace a ani s kritikou orientalismu v její původní podobě. Obecněji řečeno, Kaviraj se ve svém textu pokouší o rozbor role politična v indické modernitě, tj. o rozbor role, kterou při přetváření společnosti sehrála specifická podoba nacionalismu a demokracie. Odkrývá nedostatky tradičních teorií modernizace a dokládá, že k modernizačním procesům, k nimž v současnosti ve světě dochází, je třeba přistupovat pluralisticky.

Vztahem islámu a modernity se zabývá Ibrahim Kaya. Zaměřuje se přitom na Turecko a jeho specifický projekt modernity – kemalismus. Turecko, které je jedním z nejvýznamnějších prostředníků mezi Evropou a islámským světem, je často považováno za dobrý příklad a vzor způsobu modernizace pro muslimský svět (například pro Írán před islámskou revolucí). Je chápáno jako příklad moderní „sekulární“ muslimské společnosti a zároveň je místem střetávání modernity s islámem. Právě tato jedinečná pozice Turecka je výhodou pro otevřenou interpretaci modernity i islámu. Kaya zdůrazňuje, že takovou interpretaci zatím postrádáme a islám je chápán buď jako zcela neslučitelný, anebo naopak jako zcela slučitelný se „západní modernitou“ („westernizovatelný“). A zde se otevírá prostor nového přístupu k islámu a modernitě, jež jsou formovány v kulturně specifickém kontextu, který může ukázat právě na různorodost modernit a projevů islámu.

Jedním ze záměrů této knihy je přispět k rozvíjení vzájemného poznání a uznání odlišných civilizačních makrocelků, které spolu interagují v globální aréně a současně i k porozumění vlastní identitě. Jak poznamenává Gerard Delanty, pokud mluvíme o Evropě a Asii, pak se: „... myšlenka Západu a Východu, jako ideologického,

kulturního a geopolitického konstruktů ... v současné politické situaci stává irelevantní.¹⁷ Západní civilizace přestala být po své expanzi homogenně západní nebo evropskou, jak tomu bylo po převážnou část druhé poloviny dvacátého století, a stala se globalizovanou. Evropa je na jedné straně součástí Západu (ačkoliv s ním není totožná), na druhé straně však současný vývoj ukazuje velký potenciál rozvoje vztahů Evropy a Asie a možnosti navazování na dlouhou historickou tradici těchto vztahů. Naznačuje to například i v současné době slibně se rozvíjející koncept Eurasie,¹⁸ který je výzvou pro euroamerický etnocentrický pohled na svět a zároveň naznačuje jednu z možností příštího bádání. Navazuje na bádání soustředěné na konstelace civilizačních okruhů, konvergence a divergence, civilizační jednotu a různorodost modernit s ohledem na specifické historické trajektorie a kulturní kontexty.

Předkládaný sborník má transdisciplinární charakter a programově navazuje na některé publikace, které už vyšly v nakladatelství Filosofia. Jde především o publikace s interkulturním zaměřením, na jejichž vzniku se podíleli převážně pracovníci a pracovnice Centra globálních studií. Za mnohé jmenujme alespoň *Interkulturní dialog o lidských právech s podtitulem Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*.¹⁹ Měli bychom si uvědomit, že vývoj Evropy neurčují čistě vnitřní faktory, ale i vztahy ke globálním partnerům a aktérům svě-

---

¹⁷ Delanty, G., Introduction. The idea of post-Western Europe. In: Delanty, G. (ed.), *Europe and Asia beyond East and West*. Routledge/ESA Studies in European Societies. London – New York, Routledge 2006, s. 1.

¹⁸ Viz Hann, Ch., Concept of Eurasia. *Current Anthropology*, 57, February 2016, 1, s. 1–27.

¹⁹ Hrubec, M. (ed.), *Interkulturní dialog o lidských právech*. Praha, Filosofia 2008.

tového dění. Je pravděpodobné, že současná nejistota, jež se projevuje v chápání role Evropy a vlastní evropské identity, je mnohem významnějším projevem transformace způsobené změnou civilizačních konstelací než projevem krize v reduktivním ekonomickém pojetí.

Milan Kreuzzieger, Ondřej Lánský